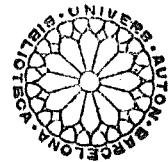

JOAN GÓMEZ I PALLARÈS

ESTUDIS SOBRE EL COMPUTUS COTTONIANUS.

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PEL DR. J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ.

Departament de Filologia Clàssica.

Facultat de Lletres.

Universitat Autònoma de Barcelona.

Any 1986.

VOLUM PRIMER.

I. El Computus Cottonianus:
plantejament de la qüestió i propòsits.

EL COMPUTUS COTTONIANUS:

PLANTEJAMENT DE LA QUESTIÓ I PROPÒSITS.

L'objectiu fonamental d'aquest treball és debatre i aprofundir algunes de les qüestions que, al voltant d'un text de còmput eclesiàstic anomenat Computus Cottonianus, l'estudiós francès A. Cordoliani va escriure i defensar a partir de l'any 1942.

Emprenia Cordoliani la seva tasca en un article titulat "Un texte espagnol de comput du VIIIe (?) siècle", publicat a la Bibliothèque de l'École des Chartes, 103 (1942), pp. 65-68. En ell, l'autor tocava inicialment, i només de passada, la polèmica iniciada a mitjan segle XIX, sobre un pretés Computus pascalis, atribuït per la tradició a Cassiodor i datat (gràcies a les dades del mateix text pasqual) a l'any 562 (1). Un dels autors més significats que va intervenir en aquesta polèmica fou B. Krusch (2), el qual ja l'any 1884 intuïa el mateix que O. Neugebauer afirmava el 1982 (3).

Krusch va voler aportar un nou element a la discussió sobre la paternitat del Computus pascalis: oferir un manuscrit, que era l'únic que ell coneixia

d'aquest text, el qual duia solament com a marca d'identitat el nom del senador Cassiodor, però escrit per una mà molt posterior al ms. on era el text. La deducció que ell treia d'aquest fet fou criticada per P. Lehmann (4), però el manuscrit, el London, British Museum, Cotton Caligula A XV, i una petita part del seu contingut (els ff.71ss.), va veure la llum pública i A. Cordoliani en feu l'objecte d'estudi d'aquest primer article citat i d'un segon, titulat "Textes de comput espagnol du VIIe siècle. Le Computus Cottonianus", publicat a Hispania Sacra, 11 (1958), pp.125-136. El contingut d'aquests dos articles és el que ens proposem ara revisar en alguns aspectes.

Assenyalem quines són les idees que A. Cordoliani exposa (5):

1) relaciona el text del computus atribuït a Cassiodor al ms. Cotton Caligula A XV (6), amb una altra versió d'aquest text trobada per ell a un manuscrit de la Bibliothèque Nationale de Paris. Diu: "...nous avons eu la chance d'en decouvrir une version nouvelle dans un manuscrit de la Bibliothèque nationale. Le manuscrit de nouvelles acquisitions latines 2169..."

Parla, doncs, d'un text que es troba als ff.5^v a 9^v del ms. Paris, Bib. Nat., Nouv. Acq. Lat.

2169, amb un incipit, segons transcripció de Cordoliani a |1942|, p.65, Incipiunt argumenta ad titulis paschalibus secundum Ebreos et latinos inuestigata. sollertia.

2) Dóna (a |1942|, p.66) al text localitzat al ms. C i, en una altra versió, al ms. Paris, Bib. Nat., NAL 2169 (7), el nom de Computus Cottonianus, "du nom du fonds dans lequel il est conservé au British Museum: Cotton Caligula A XV, fol. 71" (8).

3) Es dedueix l'origen hispànic de P per les següents dades:

a) conté la manera de calcular l'era d'Espanya.

b) Està escrit en "escriptura visigòtica de començaments del segle IX"(a |1942|, p.67).

c) La consulta d'un article de L. Délisle (9) i una nota escrita en castellà al f. 2^r (10), el duen a la conclusió que és un ms. de l'abadia de Santo Domingo de Silos i que "le texte qui figure sous la rubrique: Argumenta ad titulis paschalibus secundum Ebreos et Latinos, est donc bien

un texte d'origine espagnole" (a |1942|, p.67).

4) A |1942| confesa no conèixer personalment el ms. C (ell l'anomena L) (11), però aventura dues hipòtesis sobre la relació entre C i P:

a) si C conté el càlcul de l'era d'Espanya, els dos textos (el de C i el de P) "sont alors identiques et nous sommes en présence d'un traité de comput espagnol de la fin du VIIe siècle, le Computus cottonianus." (a |1942|, p.68) (12).

b) Si C no conté el càlcul de l'era d'Espanya, "la version originale du Computus Cottonianus est alors de la fin du VIIe siècle, mais on ne peut se prononcer sur son origine; on en connaît une version espagnole, remanié dans ce sens au début du IXe siècle et conservé dans le ms. de la Bib. Nat., nal 2169 " (a |1942|, p.68).

5) Considera el Computus cottonianus com a "un nouveau témoignage de la diffusion des oeuvres de Denys le Petit dans la seconde moitié du septième siècle" (a |1958|, p.125).

En realitat, la major part d'aquest segon article està dedicada a fer una comparació (en el sentit literal i també tipogràfic de la paraula) entre els Argumenta paschalia de Dionysius Exiguus, el computus pascalis atribuït a Cassiodor, de l'any 562 i el Computus cottonianus, en la versió del ms. P (així hem de suposar-ho nosaltres, perquè trobem a [1958], p.127, la transcripció de l'inici del càlcul de l'era d'Espanya i aquest, avancem-ho perquè Cordoliani no en diu res, és només al ms. P).

6) A [1958], Cordoliani segueix parlant de Computus cottonianus i dient que "j'ai été assez heureux pour en découvrir un second manuscrit en établissant le catalogue des manuscrits de comput ecclésiastique de la Bib. Nat. de Paris" (a [1958], p.125).

7) Segueix donant l'explicació de l'annus praesens per a justificar la diferència de data entre el ms.C, a.688, i P, a.817: "il n'y a rien là qui doive nous troubler" (a [1958], p.126), diu.

8) Acaba Cordoliani la comparació i, abans d'endinsar-se en una descripció d'algunes peculiaritats

del càlcul que s'utilitza al cottonianus (concepte dins del qual ja identifica continuament els textos dels mss. C i P), fa unes consideracions, les darreres que recollim d'aquest article (a |1958|, pp.131-132):

a) "Faut-il considérer dès lors que les Argumenta paschalia de Denys le Petit et le Computus pascalis attribué à Cassiodor sont les sources directes du Computus cottonianus? Je ne le pense pas" (a |1958|, p. 131).

b) Pensa Cordoliani que "l'on est plutôt en présence d'un cas que rencontrera très fréquemment au Moyen-Age: celui de la multiplication et de la coexistence de nombreux argumenta pour la détermination des mêmes éléments de comput (a |1958|, p.132).

c) "Le Computus cottonianus est comme l'ancêtre en Espagne de ces encyclopédies de comput qui juxtaposeront, aux neuvième et dixième siècles, un nombre toujours plus grand de ces argumenta, parfois même en contradiction les uns avec les autres." (a |1958|, p. 132).

Aquest és, una mica esquemàticament, l'esquelet expositiu que segueix A. Cordoliani pel que fa al tema Computus cottonianus.

Hi ha encara un tercer article que volem nosaltres citar i tocar, per tal de poder completar la visió de la qüestió i resumir els nostres objectius fonamentals: és també de Cordoliani i duu el títol de "Les textes et figures de comput de l'Antiphonaire de Leon", a Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.258-287 (13).

En ell l'autor ens presenta, en el conjunt d'un treball monogràficament dedicat per diferents (14) investigadors al famós manuscrit nº8 de la Catedral de León, un estudi dels textos i figures de còmput eclesiàstic d'aquest ms., continguts en els seus primers 28 folis.

Ens interessa fonamentalment allò que comenta a les pp. 266 ss. de l'article, tot fent referència als ff.20^v-28^r del ms. citat (15); deixant ara de banda consideracions de tipus paleogràfic (l'escriptura d'aquests folis és posterior a la dels dinou anteriors) i d'autoria del text, al f.20^v hom es troba (16) un incipit del text següent: Incipiunt argumenta detitulis paschalibus secundum Hebreos et latinos (transcripció de Cordoliani).

D'ell en diu (p.268) que "ce titre permet de grouper seulement les premières chapitres du texte copié ici..." Altres afirmacions de Cordoliani que ens interessien són:

9) tot parlant del text trobat al ms. L diu que es tracta "du petit traité appelé Computus cottonianus dont j'ai trouvé une autre version dans le manuscrit de la Bibl. Nat. de Paris, nouvelles acquisitions latines 2169" (p.268).

10) Torna a indicar l'origen hispànic del ms. P i pensa també que considerar el mateix pel ms. L, és fora de tot dubte.

11) La seva conclusió, doncs (p.269), i abans de descriure el contingut d'L, és que allò que ell anomena Computus cottonianus "est donc bien un opuscule de comput espagnol, qui remonte au moins à la fin du VIIe siècle".

12) Els argumenta i desenvolupaments tècnics d'aquest computus ocupen els ff. 20^v- 23^r.

13) A partir del f. 23^v, l'escriba ha afegit, sense

solució de continuïtat, una altra sèrie d'argumenta, tallats també per altres desenvolupaments de còmput (p.273), "alguns dels quals són molt pròxims al cottonianus" (p.273).

14) Encara indica Cordoliani (p.279) que en un altre ms. (el Madrid, Biblioteca Nacional, 9605, s.XI), hi ha una sèrie de textos escrits en el mateix ordre que els dels ff.26^V (final) i 27^R, del ms. L, però aquesta informació queda una mica al marge del nostre interès.

Si recollim les línies fonamentals que A. Cordoliani exposa, podrem fixar nosaltres després els nostres objectius:

a) l'any 1942 (17) bateja un text, atribuït en el ms. on és a Cassiodor (el London, British Museum Cotton Caligula A XV, ff. 71^R ss.), amb el nom de Computus cottonianus i el relaciona, a pesar de no donar-ne cap més informació ni d'haver-lo vist personalment, amb el ms. Paris, Bibliothèque Nationale, Nouvelles Acquisitions latines, 2169, ff. 5^V-9^V, de clara procedència hispànica. Aquests dos manuscrits contenen un mateix text, l'anomenat Computus cottonianus.

b) L'any 1958 (18), després d'haver tingut a les seves mans el ms. C (així ho suposem perquè en transcriu fragments com els incipit dels argumenta), segueix afirmant que el text de C i P és el mateix, sense adduir, tampoc en aquest cas, cap tipus d'informació que recolzi les seves idees.

Creu, a més, que els Argumenta paschalia de Dionysius Exiguus i el computus pascalis de l'any 562 no són les fonts directes del Computus cottonianus i que aquest representaria, per a Espanya, el precedent de les enciclopèdies de còmput eclesiàstic que van circular per Europa als ss. IX-X.

c) L'any 1954, en un altre article (19), havia relacionat el text del ms. de León, Archivo de la Catedral, nº8, ff. 20^v-23^r (més un apèndix, als ff. 23^v-28^r) amb l'anomenat Computus cottonianus del ms. P i, ho deduïm nosaltres perquè ell no en parla per res, de C. Deixa clar l'origen hispànic de L (com abans ho havia fet amb P) i conclou que el cottonianus és un text de còmput espanyol que es remunta, pel cap baix, a finals del s. VII.

D'altra banda, i per acabar aquest estat de la qüestió, cal dir que també hi ha algun altre escrit que, d'una manera més o menys directa, parla d'aquest Computus cottonianus.

El mateix Cordoliani, en un article de l'any 1942 (20), on parla dels tractats de còmput a l'Edat Mitjana i dels mss. on són, recull allò que ja havia dit en el primer article que d'ell hem citat (21). No dóna cap informació sobre alguna possible edició i tampoc recull cap menció del ms.L.

Agustín Millares (22) parla dels mss. P i L. Del segon en dóna una abundant informació, però sense tocar mai el tema del Computus cottonianus ni la seva problemàtica. Del primer en diu ben poques coses, però en aquest cas sí que identifica el text dels ff.5^V-9^V com a Computus cottonianus i remet per a més informació a Cordoliani |1942| i |1958| i també a l'Index de Díaz y Díaz (24), nº 333 (p.92, dins de la secció corresponent a textos del segle VII). Díaz (25) està fonamentalment d'acord amb les idees de Cordoliani i considera que el text de C, P i L és el mateix i, a més, que fou escrit a Espanya. També en cita, i aquest és el primer autor que ho fa (26), una edició, però solament del text contingut al ms. L.

Dekkers (27), nº2297^a, dóna la referència

del Computus cottonianus, però no emet cap opinió. Solament remet a Díaz y Díaz, nº333, a Cordoliani, XLI (28) i a l'article de |1958|. Cita també l'edició (l'única, i només del ms.L) de l'any 1928 (29).

Tots els autors que, d'una manera o altra, fan referència directa al tema del Computus cottonianus, basen la seva informació en els articles de A. Cordoliani. Per això, seguiran essent aquest autor i els seus postulats la font primera a la qual nosaltres al·ludirem i d'on partirà el nostre treball.

El nostre primer propòsit serà, doncs, intentar esbrinar a través de totes les dades que ens sembla que A.Cordoliani no ha tingut gaire en compte (com pot ser tota la informació paleogràfica dels mss. que treballarem, la identificació de possibles fonts o la comparació explícita dels textos dels tres mss.) i també de les que ell ha comentat, l'autèntica relació entre aquests mss. i els seus textos: el British Museum, Cotton Caligula A XV (C), el Paris, Bibliothèque Nationale, Nouvelles Acquisitions Latines 2169 (P) i el León, Archivo de la Catedral, nº8 (L).

El nostre segon propòsit, dins d'aquest primer apartat del nostre treball, és, si les dades

acumulades ho permeten i aconsellen, fer una edició d'aquests tres textos.

NOTES.

Nota 1: No és la intenció de Cordoliani ni tampoc la nostra entrar en la discussió sobre el computus pascalis del 562, a pesar de la relació que té amb els textos que nosaltres tocarem. Donen prou dades per a treballar el tema dues aportacions interessants, com per escriure-hi res més: la de P. Lehmann, "Cassiodorstudien", a Philologus, 71 (1912), pp.278-299 i la de O. Neugebauer, "On the computus paschalis of Cassiodorus", Centaurus, 25 (1982), pp.292-302. La primera toca una mica de passada el text, però l'utilitza, com a terminus ad quem, per a datar les Institutiones de Cassiodor i, sobretot, n'ofereix una edició crítica.

La segona, tal i com pensem nosaltres també, lliga aquest computus paschalis a la producció computística d'un autor al qual haurem de tornar en moltes ocasions, Dionysius Exiguus, i n'ofereix una anàlisi matemàtica.

Nota 2: "Die Einführung der griechischen Paschalri-

tus im Abendlande", Neues Archiv, 9 (1884), pp.99-194. Uid. especialment, les pp.113-114.

Nota 3: Uid. nota 1, pel que fa a la relació amb Dionysius Exiguus.

Nota 4: Cf. art. cit., p.291.

Nota 5: |1942| o |1958| indiquen, respectivament, el primer i el segon articles citats.

Nota 6: A partir d'ara, C per a nosaltres.

Nota 7: A partir d'ara, P per a nosaltres.

Nota 8: Cordoliani, |1942|, p.66, nota 1.

Nota 9: "Manuscrits de l'abbaye de Silos", Mélanges de Páleographie et de Bibliographie, Paris, 1880, pp.53-116, nº25.

Nota 10: "Este libro es del Monasterio de Santo Domingo de Silos tiene CCCLXXVIIIijos..." (transcripció de Cordoliani, |1942|, p.67, nota 2).

Nota 11: Cita només com a font del seu coneixement el catàleg de J. Planta, Catalogue of the manuscripts in the Cottonian Library deposited in the British Museum, London, 1802, pp.45-46.

Nòta 12: Justifica Cordoliani la gran diferència entre les dates que atribueix a C (a. 688) i a P (a. 817), "par ce seul fait que 817 est un annus praesens" (|1942|, p.68).

Nòta 13: Volem remarcar la data de la publicació, 1954, perquè és anterior a l'article citat de l'any 1958, i ho fem perquè a l'escrit del 58 no s'estableix cap relació ni paral·lelisme, ni tampoc es cita per res, el treball i els resultats de 1954.

Nota 14: Parlem del volum vuitè de la revista Archivos Leoneses (1954), on hi ha una sèrie d'articles que citarem posteriorment.

Nota 15: A partir d'ara, L per a nosaltres.

Nota 16: Art. cit., p.267.

Nota 17: Cf. art. cit.

Nota 18: Cf. art. cit.

Nota 19: Cf. art. cit.

Nota 20: "Les traités de comput du haut moyen âge (526-1003)", Archivum Latinitatis Medii Aevi, XVII (1942), pp.51-72, n°XLI (p.59).

Nota 21: COMPUTUS COTTONIANUS (688). n°XLI. Inc.:

"Si nosse uis quotus annus est ab incarnatione Domini nostri..." Mss.: Londres, BM Cotton caligula A XV, ff. 71 ss., VIIIe s.; Paris, Bib. nat. nal 2169, ff. 5^V-9^V, IX s. (817).

Nota 22: A "Manuscritos visigóticos", Hispania sacra, XIV (1961), pp.337-444.

Nota 23: Cf. art. cit., n°35. pp.26-27.

Nota 24: Index Scriptorum Latinorum Medii Aevi Hispanorum, Madrid, 1959.

Nota 25: "Cod. León , BC 8, s.X traditur etiam in codd. London BM Cotton caligula A XV, s.IX. Paris BN nal 2169, s.XI. In Hispania proculdubio reffectus, Codd. inter se uariant sed plane unum est opus".

Nota 26: "Si nosse uis quotus annus est...". Ed.
L. Serrano-G.Prado-C.Rojo, Antiphonarium mozarabi-
cum de la Catedral de León, León, 1928, pp.XLII-L.

Nota 27: Clavis Patrum Latinorum, editio altera,
Steenbrugge, 1961.

Nota 28: Cf. art. cit. a la nota 19.

Nota 29: Citada per Díaz y Díaz, ja: uid. supra,
nota 26.

II. Informació paleogràfica i
Bibliografia de cada ms.: C, P i L.

INFORMACIÓ PALEOGRÀFICA

MS. BRITISH MUSEUM, COTTON CALIGULA A XV.

El primer autor que coneixem que parli de C és J. Planta, al Catàleg ja citat en els articles de Cordoliani (1). En ell, es diu solament que és un Codex membranaceus, in 4to, ex foliis constantans 149. magna ex parte, ut uidetur, in Gallia ante mille annos scriptus. A continuació se'n fa una descripció temàtica, en la qual es diu del nostre text: 14. "De compoto paschali. Quidam illic annotauit esse Cassiodori".

L'article de P. Lehmann (2) no ens ofereix cap dada paleogràfica que aquí calgui recollir. En canvi, W.M.Lindsay (3) ofereix alguna informació més, encara que nosaltres no sempre hi estem d'acord: a) indica que, aparentment, és escrit a França, l'any 743 (4), o, si més no, transcrit d'un original datable aquest any.

b) Hi reconeix més d'una mà i també que els ff. 38^v-49^v i 65^r-72^r són posteriors.

c) Divideix el ms. en dues parts: ff.1-64 i 73-117,

la primera amb, probablement, la mateixa datació que la segona part.

H. Henel, en un estudi de marc més ample (5), cita el nostre ms.(6), però només parla d'allò que ell anomena la tercera part del còdex miscel.lani Cotton Caligula A XV (a partir del f. 132), i diu que aquesta part "rund hundert Jahre nach dem Anfangsdatum der darin enthaltenen Ostertafel (a.988) geschrieben wurde".

L'autor, però, que ofereix més informació interessant per a nosaltres és E. A. Lowe (7):

- a) identifica el conjunt del ms. com a pertanyent al segle VIII i escrit en minúscula francesa precarolina.
- b) Pel que fa a la divisió del ms. en diferents grups, indica, seguint un criteri temporal, que els ff. 3-38, 42-64, 73-117 són els més antics; els ff. 39-41 i 65-72 són afegits del segle IX i els ff. 118-153 són del segle XI i d'origen anglès (en algun cas, fins i tot s'utilitza la llengua del país i no pas el llatí).
- c) Mesures: 218x170mm (175x132mm), amb 25 línies per foli.

d) Duu l'article de Lowe dedicat a C força més informació sobre l'escriptura del ms. i en fa l'anàlisi concreta (realització de les lletres, abreviatures, etc...), però aquesta qüestió la tocarem una mica més endavant. Acaba declarant l'autor que el ms. està, probablement, escrit al nord-est de França, en algun centre amb fortes connexions insulars i copiat d'un exemplar escrit l'any 743 d.C. (any mencionat al f.107). Indica també que era a Anglaterra ja cap al segle IX o X (8).

Ch. W. Jones parla breument, en l'obra que va precedir la seva edició dels textos de còmput de Beda el Venerable (9), del nostre ms.:

- a) indica que el ms. és del s. VIII i del nord de França.
- b) Divideix el ms. en dues parts fonamentals: 1) ff.63-119 (aquí també s'hi haurien d'incloure els ff. anteriors, però probablement no hi són perquè tenen una temàtica que no és de còmput eclesiàstic), els quals contenen, segons Jones, la col.lecció de computi més antiga que ell coneix (dins d'aquests ff. hi ha també el nostre text). 2) Ff.120-153, que contenen notes de còmput llatines i en antic anglès i que són del segle XI.

A.G. Watson (10) comenta amb una certa extensió el ms. C, però parlant solament d'alguns ff. de la seva segona part (ff.120^r-141^r):

- a) n'indica les mesures i altres característiques. Pergamí, 22ff., 218x168mm, 1 columna, 36-7 línies per foli. Escrit per una sola mà, excepte els ff. 135-9.
- b) Pel que fa a la datació, indica el 1073 i un temps després d'aquest any.
- c) El ms. és de Canterbury i originalment formava un sol volum amb el ms. Egerton 3314, ss.XI-XII (11).

La informació que volem oferir a continuació, sobre els caràcters paleogràfics generals de l'escriptura de C, té dues procedències: el breu comentari que en fa E.A. Lowe (12) i la nostra pròpia observació del text. Davant de les dades que hem anat avançant, poca cosa més podrà oferir aquesta anàlisi, però, si més no, donarà fermesa a la hipòtesi de la procedència insular del ms.

- a) Descripció de les lletres. La a és normalment oberta; la g és força baixa, amb els dos cossos que formen la lletra oberts: gairebé com una "dseta" grega; la majoria de i que trobem són curtes, però

també n'hi ha alguna de llarga. Quan això passa, la lletra sol baixar una mica de la línia d'escriptura. La R de C s'assembla molt a la R de l'escriptura irlandesa rodona, gairebé sempre amb forma uncial. La t també ens dóna alguna idea clara: és una c coronada per un pal horitzontal i proporcionat amb ambdues bandes de la c, i estrictament paral·lel a la línia d'escriptura.

b) Puntuació. Contraccions. Abreviacions. Les pauses, normalment, les marca el punt (.). Algun paràgraf acabat en coma (,), va seguit a vegades del símbol ↙ .

Per indicar les omissions de lletra o síl·laba sol utilitzar-se la línia horitzontal, paral·lela, per la part superior, a la línia d'escriptura i situada a l'esquerra de la lletra o síl·laba que desapareix. També es fan servir moltes altres abreviacions, algunes típicament insulars: la h amb una prolongació curvada del seu traç horitzontal = autem. El símbol $\text{—} \div \text{—}$ (extret de les anotacions tironianes) = est. I formes més normals com au i aut = autem; -b' i q' = -bus i -que; n̄i, n̄ri, n̄m = nostrī, nostrum; p, p̄ , = per, prae, pro; R = -rum, etc...

Totes aquestes dades, afegides a les que havíem apuntat abans, ens permeten confeccionar

una sèrie sòlida de dades sobre el ms. C:

a) es tracta d'un codex membranaceus (en pergami), escrit en 4^{rt}. Les seves mesures són 218x170mm (175x132mm), amb 25 línies per foli (això varia en alguns fòlis), sobre una extensió de 153 ff.

b) Està escrit al nord o nord-est de França, en algun lloc amb més que probables connexions insulars icopiat d'un exemplar escrit l'any 743 d.C. Coincideixen els autors a datar-lo al segle VIII.

c) No és un manuscrit uniforme ni en continguts ni en la conjunció dels seus quaderns. La divisió i possible datació seria aquesta:

- 1) els ff. 3-64 (amb excepció dels 39-41) i 73-117 (on és el nostre text) són els més antics. L'any 743 és el mencionat al f. 107.
- 2) Els ff. 39-41 i 65-72 són del segle IX-X (Cf. la inscripció del f. 41^V).
- 3) Els ff. 118-153 són del segle XI, de l'any 1073 en endavant i també de caràcter anglo-saxó com els de l'apartat 2).

d) La seva escriptura és la minúscula francesa pre-carolina amb fortíssimes influències de l'escriptura minúscula insular.

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL MS. C (13).

*J. Planta, Catalogue of the manuscripts in the Cottonian Library deposited in the British Museum, London, 1802, pp.45-46.

- Palaeographical Society, Facsimiles of manuscripts and inscriptions, 1875-1894, n°145= ff.122^v-123^r.

- Liebermann, Ungedruckte Anglo-normandische Geschichtsquellen, Strassburg, 1879, p.2.

* B.Krusch, Studien zur christlich-mittelalterlichen Chronologie des 84 jährige Ostercyclus und seinen Quellen, Leipzig, 1880, pp.245 ss.

* P.Lehmann, "Cassiodorstudien", Philologus, 71 (1912), pp.278-299 (pp.289-90).

* W.M.Lindsay, Notae Latinae, 1915, p.461.

- A.Feder, Studien zum Schriftstellerkatalog des heiligen Hieronymus, Freiburg im Breslau, 1927, pp. 20ss.

* H.Henel, Studien zum altenglischen Computus (XXVI Beiträge zur englischen Philologie), Leipzig, 1934, pp.23-24; 51-52.

* E.A.Lowe, Codices latini antiquiores. Part II. Great Britain and Ireland, 1935, pp.19 ss.

* Ch.W.Jones, "The lost Sirmund manuscript of Bede's Computus", English Historical Review, 52 (1937), pp. 204-219 (p.208).

* Ch.W.Jones, Bedae Pseudepigrapha. Scientific writings falsely attributed to Bede, Ithaca, New York, 1939, p.120.

* A. Cordoliani, "Un texte espagnol de comput du VIIIe (?) siècle", Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, CIII (1942), pp.65-68.

- D. Talbot-Rice, English Art 871-1100, 1952, n°67^a = f. 122^v.

- F.Wormald, English drawings of the tenth and eleventh centuries, 1952, n°34^{a-b} = ff.122^v-123^r.

* A. Cordoliani, "Textes de comput espagnol du VIIe siècle. Le Computus Cottonianus", Hispania Sacra, 11 (1958), pp.125-136.

* A.G.Watson, Catalogue of dated and datable manuscripts c.700-1600 in the Department of manuscripts. The British Library. Vol.I: The British Library, 1979, n°517 (p.101).

* J.Backhouse. D.H.Turner.L.Webster, The golden age of Anglo-Saxon art. 966-1066, British Museum Publications, n°65, p.78.

- Thompson, Catalogue of ancient manuscripts in the British Museum, II, p.66.

MS. PARIS, BIB. NAT. NAL 2169.

El primer autor conegut per nosaltres que parla de P és L. Délisle (14), i quan ho fa, centra una bona part de la seva atenció en el seu contingut més important: els vint llibres de les Etimologies de Sant Isidor (15). Cita, però, el contingut dels ff. que nosaltres estudiem i en dona l'incipit. Podem treure'n les següents observacions:

- a) El text sembla remuntar-se al s. IX, per dates que s'hi citen referents a l'any 801 (f.3^V) i 817 (f.5^V).
- b) El nom del prebere que copià o féu copiar el ms. és al f.21^V: ERICONI PRESVITERI INDIGNI MEMENTO (transcripció de Délisle).
- c) Volum en foli, sobre pergamí, amb un total de 385 ff. 364x270mm. Escripura en dues columnes en lletra minúscula visigòtica. Datació del ms.: sembla que la còpia fou acabada el vint-i-quatre d'agost del 1072.

Dom Férotin, parlant del monestir de Silos i la seva història (16), cita també el ms. P. Ens indica que es tracta del primer manuscrit copiat

a Silos per ordre de Sant Domènec, i acabat el dia vint-i-quatre d'agost del 1072, setze mesos abans de la mort del reformador del monestir.

Hi ha molts autors que citen de passada i per motius diferents als que a nosaltres ens interesen, aquest ms. (els citarem a la Bibliografia de P), però un d'aquests treballs convé esmentar-lo aquí perquè conté tota la informació sobre la il·luminació de P (17), a més d'altres dades importants:

a) Ms. sobre pergami. 385 ff. 360x280mm. Lligadures modernes en cuir marró, amb fragments de l'antiga lligadura de Silos, probablement feta amb pell de cabra. Procedent de Silos, amb escriptura visigòtica. Segle XI.(18).

M.C.Díaz y Díaz toca una mica d'esquitllentes (19) el nostre ms. L'única dada que ens confirma és la menció de l'any 817 com a annus praesens del ms. (20).

Samaran i Marichal donen la informació específica de catàleg més recent sobre P (21). D'ella podem extreure les dades següents:

a)385 ff: ff.3-9 sobre dues columnes i amb 38 línies per foli; ff.22-381, amb 29 línies per foli; ff.382-

385, amb 34 línies per foli. 360x267mm (260x180mm).

b) Data: "Explicitus est liber Ethimologiarum sub era M^a C^a X^a, VIII kalendas septembres, lune cursu VII°, regnante rex Sancio in Castella et in Legione et in Gallecia" (transcripció de Samaran-Marichal) (22).

c) El seu lloc de procedència: "Dominico denique abbati monasterii Sancti Sabastiani de Silus regenti" (23).

Caràcters paleogràfics generals de l'escriptura de P.

a) Descripció de les lletres. La b té sempre l'ull tancat i això sol indicar que el text on és, es pot datar a partir del segle X; a més, el pal vertical té el mateix gruix a tota la seva llargada; la d la trobem en forma uncial (sobretot utilitzada en les xifres) i també en minúscula. En aquesta darrera, el traç vertical té la mateixa característica que a la b; la h confirma també la possible datació del ms.: el traç que surt del centre del pal vertical, acaba en una inclinació cap a la seva dreta. Aquest

traç presenta poques vacil·lacions.

La resta de lletres no ofereix cap característica especialment comentable o que les aparti de la idea que es desprèn clarament de totes les dades que anem oferint: escriptura visigòtica minúscula del s. XI.

b) Nexes. Abreviacions. Destaquem solament un punt especialment interessant en els manuscrits visigòtics i que E.A.Lowe toca molt encertadament (24) en un dels seus primers estudis. Ens ofereix un criteri de datació de mss. visigòtics, basant-se en la diferència gràfica entre ti com a grup no assibilat o assibilat: és a dir, /ti/ o /tsi, tzi/. En el primer cas, la grafia és l'habitual tant per la t com per la i.

En el segon cas, la t no experimenta cap canvi, però la i es transforma (25): "is prolonged below the line and often turned in instead of out, the whole difference lying in the form of the i..."

Quin és el criteri? La distinció gràfica mai no es troba en mss. que són, fora de qualsevol dubte, dels ss.VIII i començaments del IX. El canvi s'opera invariablement en mss. més recents, a partir (datació més segura) de la segona meitat del segle X, fins al segle XII: el nostre ms. P té, d'una manera clara, la diferenciació gràfica entre el grup consonàn-

tic ti sense palatalitzar ni, per tant, assibilar (= /ti/) i el grup que opera el canvi (ti= /tsi, tzi/).

Pel que fa a les abreviacions, podem fer notar l'habitual ratlla paral·lela a la línia d'escriptura i situada a l'esquerra de la lletra, la substitució de la qual indica normalment consonants nasals. També és important el signe utilitzat per marcar la desaparició de -us i -ue: es tracta d'una mena de s inclinada lleugerament cap a l'esquerra. Aquest signe és utilitzat a partir del segle XI, doncs en èpoques anteriors és més normal fer servir el punt i coma en suspensió sobre la darrera lletra escrita del mot.

Quines són, doncs, les nocions bàsiques i segures que sobre P podem tenir?

a) El nom del copista o de l'oferent del ms. (no hi ha acord sobre aquest punt) és al f. 21^v: Ericoni presuiteri.

b) L'annus praesens del ms. és el 817, però la còpia que ara estudiem fou acabada el vint-i-quatre d'agost del 1072, al monestir, en aquell moment, de Sant Sebastià de Silos.

c) Es tracta d'un ms. sobre pergamí, en foli, de 385 ff. i en escriptura visigòtica minúscula, pròpia de ben entrat el segle XI. Els ff. 3-9 estan escrits sobre dues columnes, amb 38 línies per foli (la resta fluctua entre 29 i 34 per foli). El seu format és 360x267mm (260x180mm).

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL MS. P.

* L. Délisle, "Manuscrits de l'abbaye de Silos acquis par la Bibliothèque Nationale", Mélanges de Paléographie et de Bibliographie, Paris, 1880, pp.53-116 (103-107).

* Dom M. Férotin, Histoire de l'abbaye de Silos, Paris, 1897, pp.27, 47, 262-64.

* E.A.Lowe, Studia palaeographica. A contribution to the History of early latin minuscule and to the dating of Visigothic manuscripts, München, 1910 (reeditat a Id., Palaeographical papers. 1907-1965, Vol.1, Oxford, 1972, pp.2-65).

- Ph.Laurer, Les enluminures romanes des manuscrits de la Bibliothèque nationale, Paris, 1927, pp.148-149, fot.XIII (= fol.22).

- Domínguez Bordona, "Ex-libris mozárabes", Archivo Español de Arte y Arqueología, 11 (1935), pp.161-162, nº13.

- M.Schapiro, "From mozarabic to Romanesque in Silos", Art Bulletin, XXI (1939), pp.312-374 (reeditat a Id., Romanesque Art. Selected Papers, New York, 1977, pp.28-101), pp.56, 100 i fig.36 (= fol.191).

* A. Cordoliani, "Un traité de comput du VIII^e(?) siècle", Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, CIII (1942), pp.65-68.

-M.Alamo, O.S.B., "Les calendriers mozarabes d'après Dom Férotin. Additions et corrections", Revue d'Histoire ecclésiastique, XXIX (1943), pp.100-131.

* E.A.Lowe, "The oldest omission signs in latin manuscripts", Miscellanea Mercati, VI (1946), pp. 36-79 (reeditat a Id., Palaeographical Papers. 1907-1965, Vol.2, Oxford, 1972, pp.349-380), n° 139.

* Vives-Fàbregas, "Calendarios hispánicos anteriores al siglo XIII", Hispania Sacra, 2(1949), pp.119-148 i 339-380 (p.348 i fot.XIX-XX).

* A. Cordoliani, "Les traités et figures de comput de l'Antiphonaire de León", Archivos leoneses, 8 (1954), pp.258-287.

-Domínguez Bordona, "Diccionario de iluminadores españoles", Boletín de la Real Academia de la Historia, 140 (1957), pp.49-170 (p.95).

* A. Cordoliani, "Textes de comput espagnol du VIIe siècle. Le Computus Cottonianus", Hispania Sacra, 11 (1958), pp.125-136.

*M.C. Díaz y Díaz, Index Scriptorum latinorum Medii Aevi Hispanorum, Madrid, 1959, n°s 122, 233, 333 i 380.

* M.C. Díaz y Díaz, "Isidoro en la Edad Media hispana", Isidoriana, León, 1961, pp.345-387 (p.374).

* A. Millares Carlo, "Manuscritos visigóticos", Hispania Saera, 14 (1961), pp.337-444, n^o138.

- M. Destombes, Mappemondes A.D.1200-1500, Amsterdam, 1964, p.33, n^o12 i fot. II (=fol.264).

* J.Pinell, "Los textos de la antigua liturgia hispánica. Fuentes para su estudio", Estudios sobre la liturgia mozárabe, Toledo, 1965, pp.109-164, n^o194.

* J.Vezin, "Observations sur l'emploi des réclames dans les manuscrits latins", Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, CXXV (1967), pp.5-33 (p.9).

* M.C. Díaz i Díaz, "Problemas de algunos manuscritos hispánicos de las Etimologias de Isidoro de Sevilla", Festschrift BernhardBischoff, Stuttgart, 1971, pp.70-80 (p.70, 71-2).

* Z.García Villada, Pañeografía Española, Vol.I: texto. Vol.II: Album. Barcelona, 1974 ,p.49.

* Ch. samaran-R. Marichal, Catalogue des manuscrits en écriture latine, portant des indications de date, lieu ou de copiste. T. IV. Première partie. Bibliothèque Nationale. Fonds latin.(supplement). Nouvelles Acquisitions latines. Fonds divers. Paris, 1981, pp.227 ss.

* Bibliothèque nationale.Département de manuscrits. Centre de Recherche sur les manuscrits enluminés. Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique. Par F. Avril, J.P.Auriel, M.Mentré, A.Saulnier, Y. Zaluska, Paris, 1983, pp.18-21.

MS. LEÓN, ARCHIVO DE LA CATEDRAL, 8.

Cal fer, abans de passar a exposar les dades sobre aquest ms., una remarca especial: la gran importància que té no ve donada pel text que nosaltres treballem, sinó pel famós Antifonari que el segueix. D'aquí la gran quantitat de bibliografia que podem citar per al seu estudi, per més que haguem dut a terme una selecció per destriar allò que realment ens interessava.

La primera notícia documental que trobem del ms. L és de Beer i Díaz Jiménez (26):

- a) es tracta d'un manuscrit en pergami de 306 ff, a una columna, amb 17 línies per foli, exceptuant els ff. 20-27 (els que a nosaltres ens interessen), escrits a dues columnes, amb 27 línies per foli. 240x330mm (foli menor). Lletra gòtica minúscula del segle XI (a.1066).
- b) El còdex és un Antifonari dedicat a l'abat Ikilano, segons consta a uns versos escrits al f.1^v.
- c) Justifica la datació del còdex per una nota escrita al f.26^r, que diu: "Quando autem hoc scriptum est, sic fuerunt anni incarnationis domini ILXVI in era

I^aCIIIII" (transcripció de Beer-Díaz Jiménez).

Dom Férotin (27) també ens parla del ms. i ens indica que l'Antifonari fou transcrit l'any 1066 a partir d'un text que sembla remuntar-se a la segona meitat del segle VII (28) i dedicat a un abat Totmundo o Ikila, per un escriptor anònim (29) que s'oculta sota el pronom Ille.

Z. García Villada és l'autor del Catàleg dels mss. de la Catedral de León (30) i oferèix una descripció temàtica de L, dins de la qual passa per sobre dels nostres ff. dient solament "Varios cómputos segun los hebreos y los latinos, hasta el fol. 27^V". En canvi, del f. 26^r en transcriu dues inscripcions que indiquen, com a mínim, l'època i l'autor dels nostres folis: any 1067 i un escriptor anomenat Arias (31). També dóna a conèixer, per tal d'intentar datar l'original del que el ms. L és còpia, una inscripció al f. 25^V, que duu el nom del rei Wamba (32), amb una referència de l'any 672.

A. Millares Carlo confirma el punt fa un moment citat i també el referent a l'escriptor dels ff. 20-27 (33).

La primera i fins ara única edició del text que ens ocupa, és la que van dur a terme alguns PP. Benedictins de Silos, l'any 1928 (34). Aquesta edició, tal i com ja vàren indicar Vives-Fàbregas

(35), tot parlant de la transcripció feta del calendari que és als primers ff. del ms., comet alguns errors i no és la més adequada, des del punt de vista científic, entre altre coses, perquè no segueix unes normes fixes. Però centrem-nos ara en la informació que el Pròleg de l'edició duu sobre L.

a) Parlen de l'abat Iquila o Iquilano com a receptor del còdex i el situen (adduint moltes proves documentals de la diòcesi de León) en una franja temporal que va de l'any 917 al 960.

b) Deixen clar que l'any 1069 es va intercalar, entre l'últim cicle del pròleg primitiu del ms. i l'inici de l'Antifonari, un quadern complet i independent (ff.20-27), diferent de la resta del ms. (en donen l'incipit).

En l'article que ja hem citat de Vives-Fàbregas (36), es parla amb una certa extensió de L, però no dels ff. 20-27, sinó dels 6^v-9^r, on hi ha un important calendari que els autors editen. Pel que fa a la datació, però, estan d'acord que el quadernet és posterior a la resta del ms. i, sobretot, també posterior als ff. anteriors a ell,

a pesar que en el f.12^r hi hagi una nota amb el nom de Arias (37). Aquesta nota és manifestament diferent, en escriptura, al context on és i, gairebé segur, es tracta d'un afegit posterior, de l'època en què el tal Arias va escriure els ff. 20-27.

Fra Justo Pérez de Urbel toca en extensió el problema de l'època i l'escriptor de L (38):

a) deixa també clar, amb arguments paleogràfics i històrics, que el quadern que es va afegir al ms. és del segle XI (a.1069), escrit per un Arias i que, per descomptat, és d'època posterior als primers ff. del ms. i als que el segueixen.

b) Sobre el copista o escriptor d'aquest quadernet, en dedueix que era un clergue gallec, que va viatjar a França amb afanys "científics" i que fou probablement incorporat a la cort de Ferran I (39), on potser va adquirir la categoria de bisbe, si hom identifica el nom Arias del ms. amb el del bisbe que per aquesta època ho fou d'Oviedo.

De tot el que s'ha dit fins ara, ens sembla que es pot desprendre amb una certa nitidesa que Arias i la seva època només poden servir per a datar fidelment el quadernet que ocupa els ff. 20-27.

c) Pel que fa a la resta de l'Antifonari, els indicis

porten a dir que el ms. reflecteix influències andaluses i que l'original del qual aquest ms. L és còpia podia haver estat escrit a Beja després de la invasió musulmana; el copista fou un abat Totmunde, el qual es podria identificar amb un Teodemunde que va governar la diòcesi de Salamanca l'any 960; qui va encarregar la feina fou l'abat Içila, que va viure a León, probablement entre el 917 i el 970. Arias devia retocar posteriorment alguns ff. introductoris i introduir-ne de nous, omplint-los, molt austerament (a diferència dels anteriors), amb anotacions i textos de còmput, alguns dels quals estan en la línia dels ff. anteriors, però molts d'altres són trets d'altres fonts.

Cordoliani, en un article ja citat a l'apartat primer d'aquest treball (40), parla, especialment en els seus darrers fulls, del problema de la datació del ms. La idea que Cordoliani configura va més enllà del que fins ara hem exposat i del que, ens sembla a nosaltres, el ms. ofereix: parteix de la teoria que els ff.2-19 i 20-27, a pesar de tenir una separació temporal (demostrable paleogràficament) de més d'un segle, són còpia d'un mateix original, el qual hauria tingut també aquests textos l'un darrera l'altre. Aquest original comú, indica

Cordoliani, hauria estat escrit l'any 806 (aquest és l'any que figura en alguns dels càlculs, com a any de l'encarnació de Nostre Senyor), a partir d'un text de l'any 672 (any deduïble per una cita sobre el rei Wamba, feta en una cronologia del ms.). Els ff. 2-19 i la resta del ms., menys els ff. 20-27, s'haurien copiat en època d'Ikila i, més o menys, 100 anys més tard, Arias coneixeria el ms. L, descobriria els ff. que li mancaven respecte de l'original (de l'any 806) i copiaria aquests ff., afegint-los, com a quadern independent, cap a l'any 1069-70.

També A. Millares Carlo parla d'aquest ms. (41), però no diu res que no s'hagi ja recollit abans, d'una manera o altra. El mateix podríem dir de l'Index de Díaz y Díaz (42), el qual comenta algunes parts del ms. que, o no afecten allò que ara ens interessa o ja han estat citades. El mateix Díaz y Díaz torna a parlar, força posteriorment (43), del ms. L. Recull, naturalment, totes les dades que ja hem exposat, però fa també alguna reflexió que, per a nosaltres, és de gran interès: "En este añadido", diu parlant dels ff. 20-27, "...interesa el hecho de que algunas de las piezas computísticas se encuentran solamente en manuscritos riojanos, y en un caso, en un manus-

crito silense, como únicos testimonios además del de Arias". Més endavant intentarem aportar les nostres idees seguint aquesta reflexió de Díaz y Díaz, dins, però, del context de mss. on ens movem.

Caràcters paleogràfics generals de l'escriptura de

L. La descripció que introduïm sobre el ms. L es refereix solament als ff. motiu del nostre interès, és a dir del 20^r al 27^v i no pas als anteriors o posteriors, els quals no tenen la mateixa datació. Ens agrada remarcar això per poder evitar confusions o contradiccions com la que pateix Z. García Villada (44) quan parla de L i li dóna, globalment, la data de l'any 1069 (la data dels ff. 20^r-27^v), però analitza i transcriu el f. 29^r, que és de data anterior, i això el porta a intentar justificar el caràcter arcaic de la lletra a pesar de la datació avançada que atribueix al ms.

La b, com és habitual a partir del segle X, té l'ull tancat i el pal normalment molt alt i sense cap tipus de remat final; la d és de dos tipus: la uncial, amb el pal força curt, i la minúscula normal, amb el pal llarg i fi; la h també dóna mostra del seu caràcter tardà, perquè la línia que partint de la meitat del pal vertical, forma la panxa de

la lletra, acaba amb una petita inclinació cap a la seva dreta, cap a la seva part exterior.

Pel que fa a la i, la trobem representada de totes les maneres: la i curta, la I alta i la i assibilada, darrera dental, escrita d'una manera semblant a la j actual, però amb una gran prolongació del pal vertical per sota de la línia d'escriptura. La representació gràfica de /tsi, tzi/ és també un caràcter tardà de l'escriptura visigòtica.

Les potes de la m i la n també s'inclinen, com les de la h, cap a la dreta. La t és una mena de doble c, que uneix els seus traços per baix, però per dalt ho fa a través d'una mena de guió horitzontal.

Nexes.Abreviacions.Contraccions. És un text amb el sistema habitual de l'escriptura visigòtica: un guió horitzontal sobre la darrera lletra del mot per indicar la supressió de nasal. Una mena d's volada i inclinada una mica cap a l'esquerra indica la supressió final de -us (això també és un tret tardà). També s'utilitza, a vegades indiscriminadament, la e amb cua per a indicar la monoptongació de ae. Altres contraccions habituals són p = per; dni = domini; u = uel; s = secundum.

Aquestes dades ens permeten confeccionar una sèrie de sòlides idees sobre el ms. L:

- a) és un manuscrit en pergami, foli menor, de 306 ff., amb 17 línies per foli, menys els ff. 20-27, escrits a dues columnes, amb 27 línies per foli. 240x330mm. Lletra visigòtica minúscula del segle XI (els ff.20-27).
- b) El quadern que a nosaltres ens interessa és un afegit posterior a la resta del ms., degut a un escriptor anomenat Arias, i datable al 1069, a pesar que també hi ha indicis cronològics del 1062, 1063, 1067 i 1070. La data, doncs, és aproximada.
- c) El manuscrit, en el seu conjunt, pot tenir aquesta història: fou copiat per un abat Totmund (identificable potser amb un Teodemunde, bisbe de Salamanca el 960) a partir d'un exemplar andalús i procedent de Beja (això perquè al calendari dels ff. 6^v-9^r es fa menció d'un Teudered, bisbe d'aquesta ciutat l'any 646), per encàrrec de l'abat Ikila, del qual es tenen notícies documentades a León des de l'any 917 fins al 970. A mitjan segle XI, el ms. passa a propietat reial (el ms. duu els segells de Ferran I, Sanxa i els seus fills).

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL MS. L.

- J.Tailhan, a Nouveaux Mélanges d'Archeologie, d'Histoire et de Litterature sur le Moyen Age, IV, 1877.
- J.F.Riaño, Critical and Bibliographical notes on early Spanish Music, London, 1887.
- * R.Beer-E.Díaz Jiménez, Noticias bibliográficas y Catálogo de los Códices de la Santa Iglésia Catedral deLeón, León, 1888.
- * Dom Férotin, Le Liber Ordinum, Paris, 1904, XXXII.
- * Dom Férorin, Liber mozarabicus sacramentorum et les manuscrits mozárabes, Paris, 1912, col.913.
- * Z. García Villada, Catálogo de los códices y documentos de la Catedral de León, Madrid, 1919, pp.38-40.
- * Ch. Upson Clark, Collectanea Hispanica, Paris, 1920, pp.35-36.

- M.Gómez Moreno, Catálogo monumental de España. Provincia de León. Madrid, 1925, p.155.

- G.Prado, Textos inéditos de la liturgia mozárabe. Madrid, 1926, pp.5-7.

- * PP. Benedictinos de Silos, Antiphonarium mozarabicum de la Catedral de León. León, 1928.

- P.Wagner, "Der mozarabische Kirchengesung und seine Überlieferung", Spanische Forschungen der Görriersgesellschaft, 1 (1928), p.121.

- G. Prado, "El Antifonario de León y la ciencia litúrgica", Ephemerides Liturgicae, 43 (1929), pp. 530-540.

- G.Prado- C.Rojo, El canto mozárabe, Barcelona, 1929, 2.

- Domínguez Bordona, Manuscritos con pinturas, Madrid, 1933, nº282.

- G. Prado, "Un Gloria in excelsis mozárabe", Revue Gregorienne, 18 (1933), pp.15-19.

- W.S.Porter, a Journal of Theological Studies, 35 (1934), p.266 ss.

- H.Anglès, La música a Catalunya al segle XIII, Barcelona, 1935, p.9.

- Domínguez Bordona, "Ex-libris mozárabes", Archivo Español de Arte y Arqueologia, II (1935), pp.153-163 (nº12, p.161).

- L.Brou, "Un passage de Tertullien conservé dans une reponse pour la fête de S.Jean Baptiste", Ephemerides liturgicae, 52 (1938), pp.237-257.

- L.Brou, "Le réponse ecce quomodo queritur dans la tradition romaine et espagnol", Revue Benedictine, 1939, pp.144-168.

- H. Anglès, La música española desde la Edad Media hasta nuestros dias. Sec.I.Música visigodo-mozárabe (ss.VIII-XI), Barcelona, 1941,p.11.

- * A.Millares Carlo, Nuevos Estudios de Paleografia Española, México, 1941, 25.

- G.Dix, The Chape of the liturgie: mozarabic, London, 1945, p.465.

* J.Vives-A.Fàbregas, "Calendarios hispánicos anteriores al siglo XIII", Hispania Sacra, 2 (1949), pp.119-148 i 339-380.

- L. Brou, "L'Antiphonaire visigothique et l'Antiphonaire gregorien au debut du VIII siècle", Anuario musical, 5 (1950), pp.3-10.

- L.Brou, "L'Alleluia dans la liturgie mozarabe", Anuario musical, 6 (1951), pp.3-90.

- L.Brou, a Hispania Sacra, 4 (1951), pp.27-41.

- L.Brou, "Notes de paleographie musicale mozarabe", Anuario musical, 7 (1952), pp.57-76.

* Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, Antifonario Visigótico Mozárabe de la Catedral de León (edición facsímil), CSIC, Madrid-Barcelona-León, 1953 (Col.Monumenta Hispaniae Sacra, Serie litúrgica, Vol.V,2, facsímiles I).

- * L.Brou, "Le joyau des Antiphonaires latins: le ms.8 des Archives de la Cathédrale de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.7-14.
- * A.Cordoliani, "Les textes et figures de comput de l'Antiphonaire de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.258-287).
- * M.C.Díaz y Díaz, "Los prólogos del Antiphonale visigothicum de la Catedral de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.226-257.
- * M.E.Gómez Moreno, "Las miniaturas del Antifonario de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.300-317.
- * V.Janeras, "Combinación de los oficios temporal y festivo en la liturgia hispánica", Archivos leoneses, 8 (1954), pp.186-225.
- * T.Marín, "La bibliografía del Antifonario", Archivos Leoneses, 8 (1954), 318-327.
- J.Moll, "El canto mozárabe", Arbor, 28 (1954), pp.380-382.

* F.J.Pérez de Urbel, "Antifonario de León. El escritor y la época", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp. 115-144.

- F.J.Pérez de Urbel, "El Antifonario de León y el culto de Santiago el Mayor en la literatura mozárabe", Revista de la Universidad de Madrid, 3 (1954), pp.2-24.

* "Las missae, grupos de cantos y oraciones en el oficio de la antigua liturgia hispana", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.145-185.

* J.Vives, "Fuentes hagiográficas del Antifonario de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.288-299.

- E.García Gómez, a Al-Andalus, 20 (1955), pp.232-234.

- L.Brou, "Le psautier liturgique wisigothique et les editions critiques des psautiers latins", Hispania Sacra, 8 (1955), pp.337-360.

* J.Vives, "En torno a la datación del Antifonario legionense", Hispania Sacra, 8 (1955), pp.117-124.

- A.Willi, a Speculum, 30 (1955), pp.612-615.

- V.Janeras, "El mito de la fracción en la litúrgia hispánica", Liturgica 1, Montserrat, 1956, pp. 217-241.

- J.Pinell, a Hispania Sacra, 9 (1956), pp.50-57.

- J.Pinell, "Boletín de liturgia hispano-visigótica", Hispania Sacra, 9 (1956), pp.405-428 (418-421).

- J.Pinell, "El matutinorum en la litúrgia hispana", Hispania Sacra, 9 (1956), pp.61-85.

- L.Brou, "deux mauvaises lectures du chanoine Ortiz dans l'édition du Breviaire mozarabe de Ximenez: Lauda capitula", Miscellanea Mons. H.Anglès, Vol.I, Barcelona, 1958-61, pp.173-202.

- J.Pinell, "La benedicció del ciri pasqual: els seus textos", Liturgica 2, Montserrat, 1958, pp. 1-119.

- * Dom L.Brou-J.Vives, Antifonario visigótico mozarabe de laCatedral de León, CSIC, Madrid, 1959 (Col. Mo-

numenta Hispaniae Sacra, série litúrgica, Vol.V,I.

* M.C.Díaz y Díaz, Index Scriptorum latinorum Medii Aevi Hispanorum, Madrid, 1959, n°s 769, 770, 780, 775, 333, 641, 155, 202, 326, 589.

* M.Ravanal Álvarez, "Sobre algunas piezas griegas del Antifonario visigótico mozárabe de la Catedral de León", ArchivosLeoneses, 12 (1959), pp.67-85.

* A.Millares Carlo, "Manuscritos visigóticos", Hispania Sacra, 14 (1961), pp.337-444, n^o35.

* Dom J.Pinell, "Los textos de la antigua liturgia hispánica. Fuentes para su estudio", Estudios sobre la liturgia mozárabe, Toledo, 1965.

* Z.García Villada, Paleografía Española. Vol.I: texto. Vol.II: Album. Barcelona, 1974, p.101, 198 i facs. 40.

-Fernández de la Cuesta, Manuscritos y fuentes musicales en España, Madrid, 1980, pp.58-59.

* M.C.Díaz y Díaz, Códices visigóticos en la monarquía

leonesa, León, 1983, pp.308-9 i 390-1.

- K.Gamber, Codices liturgici latini antiquiores,
nº 380.

NOTES.

Nota 1: Cf. l'article de l'any 1942, p.67 i notes 3 i 4, on diu que coneix el ms. C solament a través del catàleg antic del British Museum i de l'article de P.Lehmann, citat ja a l'apartat anterior. Uid. J. Planta, Catalogue of the manuscripts in the Cottonian Library deposited in the British Museum, London, 1802, pp.45-46.

Nota 2: Es tracta de "Cassiodorstudien", Philologus, 71 (1912), pp.278-299.

Nota 3: A Nota latinae, Cambridge, 1915, p.461.

Nota 4: Dedueix aquesta data a partir del càlcul de l'any de l'Encarnació de Nostre Senyor (del f.107^r), el qual dóna la xifra DCCLXIII...et primus annus Childerici regis Francorum (transcripció de Lindsay).

Nota 5: Studien zum altenglischen Computus. XXVI. Beiträge zur englischen Philologie. Leipzig, 1934.

Nota 6: A les pp.23 ss.: "Datierung der Handschrift";

51 ss.: "Inhaltsangabe der letzten zwölf Blätter". Pp. 46-55, on parla de maneres de calcular coses com la Pasqua, la Quaresma, les epactes, l'edat de la lluna, etc..., però en ff. del ms. que no són els que nosaltres treballem.

Nota 7: Codices latini antiquiores. Part II: Great Britain and Ireland, Oxford, 1935, pp.19 ss.

Nota 8: Al f. 41^V, hi ha escrit amb stylus i en lletra anglo-saxona dels ss. IX-X, liofric sacerđ garuly leuita (transcripció de Lowe).

Nota 9: Ch.W.Jones, Bedae Pseudepigrapha. Scientific writings falsely attributed to Bede, New York, Ithaca, 1939, p.120.

Nota 10: Catalogue of dated and datable manuscripts c.700-1600 in the Department of Manuscripts. The British Library. Vol.I: The British Library, 1979, n° 517, p.101.

Nota 11: Uid. per aquest ms., el n° 287 del Catàleg de la Biblioteca de la Christ Church de Canterbury.

Nota 12: Cf. nota 7.

Nota 13: Marquem amb un asterisc (*) la Bibliografia que hem consultat personalment.

Nota 14: A Mélanges de Paléographie et de Bibliographie, Paris, 1880. IV: manuscrits del'abbaye de Silos acquis par la Bibliothèque nationale, pp.53-116.

Nota 15: W.M.Lindsay, a la seva edició de les Etimologies per a la Oxford Classical Texts (1911), no té en compte aquest ms., però tampoc no el refusa.

Nota 16: Dom M.Férotin, Histoire de l'abbaye de Silos, Paris, 1897, en diferents pàgines, 27, 47, 262, etc...

Nota 17: Bibliothèque Nationale de Paris. Centre de Recherches sur les manuscrits enluminés. Manuscrits enluminés de la Peninsule Ibérique. Par F.Avril, J.P.Auriel, M.Mentré, A.Saulnier, Y.Zaluska, Paris, 1983, nº26, pp.18-21.

Nota 18: Per totes les altres dades sobre dibuixos, taules, arcades, tècnica pictòrica, colors, etc..., uid. lib. cit. supra, p.19-20.

Nota 19: "Problemas de algunos manuscritos hispánicos

de las Etimologias de Isidoro de Sevilla", Festschrift Bernhard Bischoff, Stuttgart, 1971, pp.70-80.

Nota 20: Cordoliani, i així ho diu Díaz y Díaz, també ho considerava al seu article de l'any 1959, pp.125-126.

Nota 21: Ch.Samaran-R.Marichal, Catalogue des manuscrits en écriture latine, portant des indications de date, de lieu ou de copiste, Tome IV. Première partie. Bibliothèque nationale. Fonds latin (supplement). Nouvelles Acquisitions latines. Petits fonds divers. Paris, 1981, p.227 ss.

Nota 22: Sanxo II, rei el 1065 i mort el cinc d'octubre del 1072 a la batalla de Zamora.

Nota 23: El Monestir de Sant Sebastià de Silos va canviar el seu nom quan va morir, l'any 1073, el, fins llavors, seu abat, Domènec.

Nota 24: Studia Palaeographica. A contribution to the history of early latin minuscule and to the dating of visigothic manuscripts, München 1910 (reeditat Palaeographical Papers. 1907-1965. Vol.I, Oxford,

1972, pp.2-65)

Nota 25: Cf. l'estudi citat a la nota anterior, pp. 40 ss.

Nota 26: R.Beer-J.E.Díaz Jiménez, Noticias bibliográficas i Catálogo de los códices de la Santa Iglesia Catedral de León, León, 1888, nº 8.

Nota 27: Liber mozarabicus sacramentorum et les manuscrits mozarabes, Paris, 1912 (Monumenta ecclesiae liturgicae, VI), cols. 913-916.

Nota 28: Cf. la inscripció del f.1^r, transcrita per Férotin: "Ab incarnatione Domini usque ad presentem et primum gloriosissimi Wambanis principis annum qui est era VCCX, sunt anni VCLXXII".

Nota 29: Cf. la inscripció que consta al f.1^v, transcrita també per Férotin: s'hi llegeix, com a receptors del còdex, els noms de abbate Totmunde i Ikilani abba tue.

Nota 30: Catálogo de los códices y documentos de la Catedral de León, Madrid, 1919, pp.38-40.

Nota 31: "Modo uero colligitur omne tempus ab exordio mundi usque ad presentem era I^a CVIII et fiunt sub uno annos V I CCLXVIII et ab incarnatione Christi usque nunc in era ICVII sunt anni mille LXVII, secundum ego Arias exposui".

Nota 32: Nuevos estudios de Paleografía Española, México, 1941, p.25.

Nota 33: PP. Benedictinos de Silos (Serrano-Prado-Rojo), Antiphonarium mozarabicum de la Catedral de León, León, 1928.

Nota 34: Vives-Fàbregas, "Calendarios hispánicos anteriores al siglo XIII", Hispania Sacra, 2(1949), pp.119-148 i 339-380 (p.344).

Nota 35: Cf. la nota anterior.

Nota 36: "Ego Arias uidi ipsum librum in Francia que nondum uideram in Gallicia" (transcripció de Vives-Fàbregas).

Nota 37: "Antifonario de León. El escritor y la época", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp.115-144.

Nota 38: Tot això, a través de la inscripció del f. 12 i del signe que aquest rei usava per als diplomes, el qual, en companyia del de la reina Sancha i dels seus fills Alfons i Garcia, consta al primer foli del ms.

Nota 39: "Les textes et figures de comput de l'Antiphonaire de León", Archivos Leoneses, 8 (1954), pp. 258-287 (p.280ss.).

Nota 40: A.Millares Carlo, "Manuscritos visigóticos", Hispania Sacra, 14 (1961), pp.337-444; nº35.

Nota 41: Uid. n°s 202, 333, 589, 641, 769, 770, 775, 780 i 781.

Nota 42: Códices visigóticos en la monarquía leonesa, León, 1983, pp.308-9 i 390-1.

Nota 43: Cf. lib. cit. supra, p.390.

Nota 44: Paleografía Española. Barcelona, 1974, pp. 198 i facs. 40.

III. Comparació dels argumenta de C, P i L.

COMPARACIÓ DELS ARGUMENTA DE C, P I L.

El nostre objectiu en aquest apartat és intentar mostrar clarament, sense entrar a investigar a fons els continguts, les diferències entre els argumenta dels tres mss.

Per poder dur això a terme, hem elaborat una llista d'incipit i explicit de tots els textos (a partir d'ara les transcripcions que utilitzem són fetes per nosaltres), els hem numerat, a partir de l'1 i tal i com anaven apareixent a cada ms., i hem anotat sempre el foli on eren. Els hem posat en relació entre ells, distribuint cada full en tres columnes: la de l'esquerra duu sempre els argumenta del ms. C, la del centre els de P i la de la dreta, els de L.

Prenent com a primera referència els textos de la columna de l'esquerra, hem intentat anar localitzant els seus equivalents a la columna del centre i a la de la dreta i, naturalment, hem fet el mateix amb la columna del centre, en referència amb la seva dreta i esquerra, i amb la de la dreta, en referència amb la seva esquerra. Quan un text només l'hem trobat a un ms., hem anotat el signe /Ø/ a

COMPARACIÓ DELS ARGUMENTA DE C, P I L.

MS.C.

MS.P.

MS.L.

1. Si uis scire quotus annus est ab incarnatione domini nostri, XLV per quindecim computa ... hoc argomto annos domini inuenies (f.73^r).

∅

2. Si uis scire quotus sit indictio, ut puta XXV, ... si uero nihil remanserit, XV indictio est (f.73^r).

3. Si uis cognoscere quod sunt epactae...XIIII fiunt adiectiones lunares (f.73^r).

1. Si nosse uis quotus annus est ab incarnatjone domini nostri Ihesu Christi, multiplica LIII per...et annos domini sine ullo errore poteris repperire (f.5^v).

2. Et ut reperias quota sit era, adice annos XXXVIII ad annos incarnatjonis...uel quia cum cesarie natus est (f.5^v).

3. Si uis scire quotus annus est indictjonis, summe annos...si uero nicil remanserit, XV^a erit indictjo (f.5^v).

8. Si uis cognoscere quod sint epacte, id est adiectjones lunares, summe...in quo anno primo VIII° addimus nos ad lune cursum (f.6^r).

1. Si nosse uis quotus annus est ab incarnatjone domini nostri Ihesu Christi, multiplica L^aII^o per... annos domini sine ullo errore poteris repperire (f.20^r).

2. Et ut reperias quota sit era, adice annos XXXVIII° ad annos incarnatjonis domini...uel quia cum cesarie natus est (f.20^r).

3. Si uis scire quotus annus est indictjonis, summe annos...ipse erit annus indictjonis (f.20^r).

8. Si uis cognoscere quod sunt epactae, id est abiectjones lunares, summe...in quo anno primo VIII° adicimus nos ad lune cursum (f.20^r-20^v).

4. Si uis scire adiectiones solis, id est concurrentes...per supra scriptam indictionem consul pro-
bi iunioris (f.73^V).
5. Si uis scire quotus annus sit circuli X et VIII^{III} annorum, sume...quod nihil remanserit, XVIII^{III} annus est (f.73^V).
6. Si uis scire quotus ciclus lunae est qui decennouenali... quotiens autem nihil remanerit, VIII^{III} et X est (f.73^V).
7. Si uis nosse quibus annis XVIII^{III} circuli martius mensis XIII^{III} luna...aprilis mensis indubitanter calculabis (f.73^V).
8. Si uis scire quando bissextus dies sit, sume...quindecimam, si per septem, septimum (f.73^V).
5. Si nosse uis adiectjones solis, id est concurrentes septimane dies, summe,...die sabbato kalendae ianuarie esse cognosce (f.6^R).
6. Si uis scire quotus annus est circuli decenouennalis solaris, summe...si nil remanserit, annus erit XVIII^{III}^{us} (f.6^R).
7. Si uis scire quotus annus sit cycli lunaris qui decennouennalis circulo continetur, summe...si nil superauerit, XVIII^{III}^{us} erit annus lunaris (f.6^R).
5. Si nosse uis abiectjone solis, id est concurrentes septimane diebus... die sabbato kalende ianuarie esse cognosce (f.20^R).
6. Si uis scire quotus annus sit circuli decennobenalis, summe annos ...si nil remanserit, annus est XVIII^{III}^{mus} (f.20^R).
7. Si uis scire quotus annus sit cycli lunaris qui decennobenalis circulo continetur, summe,... si nicil superauerit, XVIII^{III}^{mus} annus lune (f.20^R).
4. Si uelis repperire quo anno bissextum incurrat uel quotus sit annus post bissexto...superauerit nil bissextum esse scias (f.5^V-6^R).
4. Si uellis repperire quo anno bissextum incurrat uel quotus sit annus pro bissexto, sume...superauerint nil, bissextum esse scias (f.20^R).

les altres dues columnes. El número d'ordre de cada argumentum, i el foli on és a cada ms., ajudaran, a més, a localitzar-lo dins del text on es trobi.

9. Incipit calculatio quomodo reperire possit quota fuerit singulis annis XIII luna....quod si ante XI kalendas aprilis, etiam si luna occurrat uel post VII kalendas maias nullatenus celebrabis (ff.74^r-75^v).

∅

∅

10. Si uis scire quota luna est in XI kalendis aprilis, sume...uigissima, si autem I, prima est (f. 75^v).

∅

∅

11. Si uis nosse diem kalendarum ianuarii per singulos annos, ...hoc calculo cognoscitur uoluentibus annis (f.75^v).

∅

∅

12. October II habet litteram. Nouember V...sicque calculationis seriem sine errore reperies (f.75^v).

∅

∅

13. Si uis scire quota luna festi paschalis occurrat si martio mense pascha celebratur...uno die XXXI, annis singulis decimo mense (f.75^v-76^r).

31 Si uis scire quota luna festi paschalis occurrat si martio mense... quod remanserit ipsa erit luna in diem resurrectjonis domini (f.8^v).

29. Si uis scire quota luna festi paschalis occurrat si martio mense pascha celebratur...ipsa luna erit in diem resurrectjonis domini (f.23^r).

14. Si uis cognoscere quotus dies septimane est, sume...ipsa est dominicae paschalis festi sic quamlibet diem (f.76 ^r).	∅	∅
15. Si uis scire quota luna sit kalendas ianuarii, scito quotus... usque XVI non partieris sexagissimam partem ne in errorem incedas (f. 76 ^{r-v}).	∅	∅
16 Si uis cognoscere quotus dies septimanae sit hodie quocumque... ita in reliquum obseruandum est (f.76 ^v -77 ^r).	∅	∅
17. Si uis cognoscere quota luna fuerit mensis quem uolueris computare, ...omnium mensium inuenire facile poteris si sic semper computaueris (f. 77 ^r).	∅	∅
∅	9. Si nosse uis inquolibet anno quodtus sit annus in circulo solis qui per XXVIII annis uoluitur, summe...XXVIII est solis cyrculus	9. Si nosse uis inquolliuet anno quotus sit annus in circulo solis qui per XVIII ^o (sic) annos uoluitur... est solis cyrculus sicque

sicque ad primum redis (f.6^r).

ad primum redis (f.20^v).

∅

10. Si nosse uis unde fit bissextus, ita inuenies: annus abet... sunt ipse III hore nisi anni singulis in kalendis ianuariis (f. 6^{r-v}).

11. Si nosse uis unde fit bissextus, ita inuenies. annus habet dies CCCLXV^e...nisi annis singulis in kalendas ianuarias (f.21^r).

∅

11. Zodiacum circulum ab antiquis in trecentis LX partibus diuissimum fuisse manifestum est...et propereius nominibus nuncupatus faciliorem legenti intellegentje aditum prebeant (f.6^v-7^r).

10.Zodiaticum cyclum ab antiquis in trecentis LX partibus diuissimum fuisse manifestum est quia...propriis nominibus nuncupantur faciliorem legenti intellegentje aditum prebeant (f.20^v-21^r).

∅

∅

12. Pone CCCLXV dies anni solaris, computa hos per XX^a parte, id est duodecies CCCLXV,... dictus autem bissextus eo quod bissextas habent horas (f.21^{r-v}).

∅

∅

13. Si uis cognoscere in uariolo quanta luna per singulos annos in kalendas ianuarias...semper ut linea cum lineaequali quoequentur in numero (f.21^v).

- ∅ ∅ ∅ 14. Si uelis cognoscere quotus sit annus in ratjone bissexti qui per XXVIII annis uoluitur...si nil superauerit, annus erit XXVIII (f.21^V-22^R).
- ∅ ∅ ∅ 15. Sed tu calculator qui hanc ratjonem bissexti quid continent querere uis, ita inuenies...non adsummas primam sed secundam et repperies ueritatem (f.22^R).
- ∅ 12. Si uis reperire initjum hebreorum, sume epactas,...et sequenti dominico initjum quadragesime inuenies latinorum (f.7^R).
- ∅ 16. Si uis repperire introitum secundum ebreos, summe epactas... sequenti dominico initjum beatae quadragesime inuenies (f.22^R).
- ∅ 13. Si uis repperire introitum secundum hebreos, summe epactas... sequenti dominico initjum quadragesime inuenies christianorum (f.7^R).
- ∅ 17. Si uis repperire initjum ebreorum, summe aepactas,...sequenti dominico erit initjum beatae quadragesimae (f.22^R).
- ∅ 14. Si uis scire initjum beate quadragesime, summe aepactas... repperies quotum erit initjum quadragesime (f.7^R).
- ∅

- ∅ 15. Si uis inuenire introitum secundum ebreos, summe lunam... sequenti dominico inuenies quotum erit initjum quadragesime (f.7^r). ∅
- ∅ 16. Summes lunam que fuerit eodem anno in kalendis ianuariis adiectos XVII canonicos...et quotum initjum quadragesime prouatum inuenies(f.7^r). ∅
- ∅ 17. Summe aepactas secundum latinos et adice...sequenti dominico introitum est quadragesime christianorum (f.7^{r-v}). ∅
- ∅ 18. Si uis ueraciter inuenire initjum ebreorum, numera quod...sequenti dominico initjum quadragesime erit christianorum (f.7^v) ∅
- ∅ 19. Si nosse uis quotum in qua luna nascatur qui paschalem sollemnitatem adsignat...ibi inuenies lunam I^a quod est initjum primimensis (f.7^v). 18. Si uis nosse initjum in qua luna nascatur qui paschalem sollemnitatem adsignat...aepactas maiores usque LXI et inuenies luna I^a (f.22^r). ∅

- ∅ 20. Ab VIII idibus martiis usque VIII kalendas aprilis que in his XVIII diebus...id est trium dierum in quo resurrexit (f.7^V).
- ∅ 21. Si quis uult nosse ratjonem laterculi pascalis teofili uel cirilli laterculum sequatur quem qui intelligere...post VII kalendas maias pascha nostrum nullatenus requiratur (f.7^V-8^r).
- ∅ ∅ 20. In cyclo decennouenali ut in tribus annis pascha hebreorum serotine habentur...fit luna XV que debuit esse XIII (f.22^V).
- ∅ ∅ 21. O calculator, si uis in has supra memoratas paschas errorem euadere...post ea uero XXX secundum consuetudinem partjatur (f.22^V).
- ∅ 22. Si uis scire luna XIII^a pasce ebreorum, summe epactas, ...et sequenti dominico pascha inuenies christianorum (f.8^r).
- ∅ 23. Ab VIII° kalendas martias usque in VIII° kalendas aprilis lunae que in his...id est III kalendas aprilis, III nonas aprilis (f.22^V).
- ∅ 19. Si quis uult nosse ratjonem laterculi paschalis theofili uel cyrilli laterculum...neque post VII kalendas maias pascha nostrum nullatenus requiratur (f.22^{r-v}).
- ∅ ∅ 20. In cyclo decennouenali ut in tribus annis pascha hebreorum serotine habentur...fit luna XV que debuit esse XIII (f.22^V).
- ∅ ∅ 21. O calculator, si uis in has supra memoratas paschas errorem euadere...post ea uero XXX secundum consuetudinem partjatur (f.22^V).
- ∅ 22. Si uis scire luna XIII^a pasce ebreorum, summe epactas, ...et sequenti dominico pascha inuenies christianorum (f.8^r).

- ∅ ∅
24. Si uis scire diem et quotum lune in quo hebrei caelebrent, summes...in subsequenti dominico pascha inuenies latinorum (f.22^V).
- ∅ 23. Si uis repperire pascha ebreorum, summe epactas secundum...et sequenti dominico pascha erit latinorum (f.8^r).
22. Si uis scire luna XIII paschae haebreorum, summae...sequenti dominico pascha inuenies latinorum (f.22^V).
- ∅ 24. Si uis repperire pascha ebreorum, summe epactas secundum...et sequenti dominico pascha inuenies latinorum (f.8^r).
26. Si uis repperire pascha hebreorum, summe aepactas...diem festum pascha repperies latinorum (f.22^V-23^r).
- ∅ 25. Si uis repperire luna XIII^a pascae ebreorum, summe aepactas...sequenti dominico pascha inuenies latinorum (f.8^r).
31. Si uis repperire lunam XIII^a pasche ebreorum, summe aepactas...et tibi erit pascha hebreorum (f.23).
- ∅ 26. Si uis inuenire pascha nostrum summe epactas secundum... et repperies quotum erit pascha latinorum (f.8^r).
32. Et ut pascha nostrum inuenias si uellis, summe ipsam summam... et repperies quotum erit pascha latinorum (f.23^r).

∅

∅

25. Si uis scire luna XIIIII pas-
chae hebreorum, summe aepactas...
sequenti dominico pascha reppe-
ries latinorum (f.f.22^V).

∅

27. Si uis feriam lune XIIIII°
em pascha aebreorum, summe...
ipsam lunam esse in die re-
surrectjonis domini scies
(f.8^r).

27. Si uis scire feriam lunae
XIIIIE pascha ebreorum, summe...
ipsam lunam esse in diem resurrec-
tjonis domini scias (f.23^r).

∅

28. Ut autem scias quoto kalen-
das, nonas, idus pasce dies ae-
breorum...cognoscis quotum est
aebreorum pascha siue nostrum
(f.8^r).

28. Ut autem scias quotum kalendas,
nonas uel idus pasche dies ebreo-
rum...quotum erit ebreorum pascha
siue nostrum (f. 23^r).

∅

29. Si uis repperire pascha aebre-
orum, summe epactas eiusdem anni
secundum...et in epactas maiores
usque LXXIIII (f.8^V).

∅

∅

30. Ut ebreorum pascha inuenias,
summe aepactas secundum latit-
nos (sic)...kalendis martiis us-
que ad XXX^a et ita repperies (f.
8^V).

46. Ut hebreorum pascha inuenias,
summe aepactas secundum...kalendas
martias usque ad XXXI et ita reppe-
ries (f.24^V).

∅

∅

30. Si uis scire quando summa maior fuerit, id est a lune cursum XXV, XXVI...patres alexandrini theofilus, cyrillus et beatus leo papa romanensis (f.23^r).

∅

32. Decennouennalis ciclus per hocdoada et endecadam semper in se reuoluitur, ocdoas enimque... autem que remanent IIII^{or} anno in ratjone bissexti unum diem adsignat (f.8^v-9^r).

49. Decennouenalis cyclus per hocdoadam et endecadam semper in se reuoluitur. Ocdoas enimque...que remanet quarto anno in ratjone bissexti unum diem adsignat (f.24^v-25^r).

∅

33. Si nosse uis quomodo luna per singulos dies requiras uel quibus horis...quod remanserit ipsut est luna quando renascitur (f.9^r).

38. Si nosse uis quomodo luna per singulos dies requiras uel quibus horis... ipsut est luna quando nascitur (f.23^v).

∅

34. Si lunam querere uis, summe a kalendis eiusdem mensis in quo queris...et lunam absque errore inuenies (f.9^r).

41. Si lunam querere uis, summe dies a kalendis eiusdem mensis in quo queris...et lune absque errore inuenies (f.24^r).

- ∅ 35. Si uis feriam aut lunam inqua- 40. Si uis feriam et lunam in-
libe die uel mense inquirere... quolibet die uel mense inquirere
quod superauerint ipsa erit lu- ita inuenies...diuide per XXX^a.
na (f.9^r) quod superauerit, ipsa est luna
(f.24^r).
- ∅ ∅ ∅ 33. Incipit summa que ad lune per-
tinet cursum. I CCCLXV, II DCCXX
...decus has untjas hoc ad lune re-
putabitur cursum, id est undecim (f.
23^{r-v}).
- ∅ ∅ ∅ 34. Sed ut uigilia paschae lunam cog-
noscas dies qui sunta kalendas ...
bissexti dies in mense nouo hoc
est in martjo constat (f.23^v).
- ∅ ∅ ∅ 35. Ut diem et lunam XIII^a pas-
chae hebreorum repperias, summe...
et feria sine dubio inuenies (f.23^v).
- ∅ ∅ ∅ 36. Et ut scias quotum erit ipsa
feria uel ipsa pascha hebreorum
resumme...sequenti dominico pas-
cha repperies latinorum (f.23^v).

∅

∅

37. Si uis cito inuenire pascha nostrum, summe quotum in quo introitum ...inuenies quotum erit pascha (f.23^V).

∅

∅

39. Si uis ut sine dubitatjone scias quoto die natalis domini uel theofania annis uicibus...nam bissextus XI° kalendas aprilis est transiliendus (f.23^V-24^R).

∅

∅

42. Luna uero quota sit sic inuenies. die quo uis queris... in quo luna inuenire uolueris sicut supra scribtum est (f.24^R).

∅

∅

43. Qualiter lunam inuenias in quoquumque die uolueris, computa dies a kalendas...et quod remanserit, ipsam esse lunam pronuntjas (f.24^R).

∅

∅

44. Si lunam querere uis, summes lunam que fuit kalendis...in reuersione anni primi qui duodecim suscepit (f.24^R).

∅

∅

45. Taliter per singulos annos hordine fixo uoluuntur sicut... in aepactas maiores usque LXXIIII (f.24^{r-v}).

∅

∅

47. Nundinas negotjatjonis tempora propriae possumus appellare quibus intrat...rei ueritas et actjonis ipsius sollemnitatis monstraretur (f.24^v).

∅

∅

48. Secundum supputatjonem horientalium in quo diem paschae sic requiras...ut in ratjone bissexti que sunt superius adnotata custodias (f.24^v).

A partir de l'argumentum 48 s'acaba a L la possibilitat de comparació del seu text amb els de C i P. Per això, el text que segueix encara a L no l'oferim ara, sinó més endavant, en un altre apartat del treball.

Quines són les dades que podem extreure d'aquesta comparació textual?

Deixant de banda les qüestions de l'ordre de l'argumentum dins de cada ms., els primers vuit de C (que és el que dóna nom a aquest text anomenat per Cordoliani Computus cottonianus) tenen una correspondència més o menys exacta amb P i L, amb dues excepcions, una d'elles fonamental: C no posseeix entre els seus argumenta cap text que ens doni instruccions per a calcular l'era d'Espanya (l'argum. nº 2 a P i L). A partir de l'argum. 9 de C es trenca completament el paral·lelisme, i de la resta de textos que hem classificat a C (fins a 17), només un, el 13, es veu reflectit també als altres dos mss. És a dir, que sense entrar a analitzar el contingut de C, solament podem assegurar que dels disset argumenta que s'hi comptabilitzen, vuit tenen un text semblant o que doni instruccions per a calcular els mateixos objectius. Això no representa ni la meitat dels argumenta de C.

De tota la resta de textos que hem transcrit de P i L (en total són 35 i 48, respectivament, sense comptar el text que després segueix encara a L), cap no és a C.

En canvi, el paral·lelisme entre P i L

és molt més ampli i les coincidències textuais són abundants: dels trenta-cinc argumenta de P, vint-i-vuit són també a L i la única manca de l'un ms. respecte de l'altre és potser la més gran quantitat de textos localitzats a L. Això, però, no ens amaga que molts d'ells són versions d'altres argumenta escrits en folis anteriors.

De tots els textos trobats a partir del f.25^r d'L, textos que consideràvem fora ja de la comparació entre els tres mss., només un (al f.27^v), Et ne tibi forsitan aliqua caligo erroris occurrat...., és comparable a un altre argumentum, i no del propi L o de P, sinó de C: el segon paràgraf de l'argum.8 (es correspon amb el 4 de P i L), que no té cap paral·lel en els altres dos mss., dins de l'argum. corresponent. Ja explicarem més endavant aquesta circumstància.

El que voldríem destacar en aquest apartat del treball és que, a primer cop d'ull, els textos de C, per una banda, i de P i L, per l'altra, no segueixen un mateix camí i tenen diferències de contingut, si més no, quantitativament molt importants.

IV. Comentarís sobre el contingut
del Computus cottonianus: el ms. C.

COMENTARIS SOBRE EL CONTINGUT DEL
COMPUTUS COTTONIANUS: EL MS. C.

Argumentum 1: Si uis scire quotus annus est ab incarnatione domini nostri, XLV per quindecim computa ... hoc argumento annos domini inuenies.

Aquest primer argumentum és important, però no perquè identifiqui clarament el text de C o perquè li atorgui una font indiscutible, sinó perquè és la base sobre la qual es va construir tot el sistema de còmput de dates que ha arribat als nostres dies. Sistemes de datació que utilitzin referents diferents n'hi ha molts (1), però només un ha arribat fins avui i és el que nosaltres fem servir: la datació a partir de l'any del naixement de Crist.

Aquest sistema, que coneixem habitualment amb el nom de "era cristiana" o "vulgar", no és un invent antic, sinó que fou introduït al final de l'antiguitat clàssica per un bisbe, romà d'adopció però escita de naixement, anomenat Dionysius Exiguus (2). La idea d'aquest bisbe, mort entre el 540-560,

i un dels introductors més entusiastes del sistema de càlcul alexandrí a Occident, era la d'acabar d'una vegada per totes amb el sistema de datació que tenia com a referència l'emperador Dioclecià al qual considerava un perseguidor de fidels (4). Dionís va construir una taula pasqual continuadora de la que havia escrit el bisbe Ciril d'Alexandria (successor de Teòfil com a Patriarca de la ciutat egípcia, des del 412 al 444 d.C.), però va reemplaçar l'annus Diocletiani que hi figurava, per un annus Domini nostri Jesu Christi (5). Dionís va començar la seva taula a partir de l'any 248 de Dioclecià, és a dir, el 532 d.C., i després d'ella (la taula pasqual té un cicle de 532 anys), va escriure una sèrie d'argumenta que havien de servir per a poder calcular en anys isolats, sense haver de fer servir la taula, totes les dades que s'oferien. Aquests argumenta, titulats Argumenta de titulis paschalibus Aegyptiorum inuestigata sollertia, com a conjunt, i també per separat, són la base del còmput eclesiàstic de l'Edat Mitjana (6). Com anirem veient a través de l'anàlisi del contingut de C, no solament gràcies a Dionís va transmetre's aquest coneixement per tota l'Edat Mitjana. És fonamental tenir molt clar, per comprendre bé els textos